

Azərbaycanda uşaq tərbiyəsi ənənələri: adqoyma mərasimləri və valideynə hörmət

Azərbaycan ailəsində körpəyə ad qoyma mərasimi də bir şənlik olmuşdur. Adqoyma mərasimi bəzi bölgələrdə uşağın anadan olmasının 7-ci günü, bəzi bölgələrdə isə 10-cu günü keçirilirdi. Ailədə qonaqlıq üçün xörək tədarükü görülür və qohum-qonşular dəvət olunurdu.

Öncə körpənin sağ qulağına "azan", sol qulağına isə "iqamə" oxuyar, sonra ad qoyardılar. Körpə üçün, adətən, müqəddəs "Quran"dan adlar seçilirdi. Körpəyə peyğəmbərlərin, xəlifələrin, imamların və onların övladlarının adları ilə bərabər, uşağın babasının və nənəsinin də adı qoyulurdu. Azərbaycan ailəsində uşağa islam dini ilə bağlı ərəb mənşəli adlarla yanaşı, müəyyən mənəvi olan türk və İran mənşəli dünyəvi adlar da qoyulurdu. Oğlanlar üçün belə adlar igidliyi, mərdliyi, şücaəti, cəsarəti, qorxmazlığı, müdrikliyi, aqilliyi və ədalətliyi əks etdirirdi. Qızlar üçün isə, adətən, səadət, sədaqət, nəciplik, xoşbəxtlik, səma cisimlərinə və gözəllik nümunələri hesab edilən gül, çiçək, heyvan və quş adlarını bildiren zərif adlar seçilirdi.

Q.Rəcəblinin qeyd etdiyi kimi, Azərbaycan ailəsində uşağı, 6 aylıqından sonra yeməyə öyrədirdilər. Uşaq birinci dişini çıxaranda, ailədə hamı sevinər və hədik bişirib, qonum-qonşuya paylardılar. Körpənin bir yaşı tamam olanda, saçını qırırdılar. Uşağa şər qarışandan sonra yemək verməzdilər. Uşağı kiçik yaşlarından əl-üzünü yumağa məcbur edər və o, süfrə kənarında əli çirkli oturduqda, əllərini yumasını tələb edirdilər. Bütün bunlar uşağın saqlam böyüməsi, onda səliqə və təmizlik verdişləri tərbiyə edilməsi məqsədini daşıyırdı.

Oğlan uşaqlarının sağlamlığını təmin etmək məqsədilə onları sünnet edirdilər. Gigiyeni tədbir kimi həyata keçirilən sünnet mərasimləri oğlanların fiziki tərbiyəsi ilə bağlı olmuşdur. Bəzən sünneti dini adət kimi qələmə verir və oğlan sünnet edildikdən sonra ona: "Bu gündən müsəlman oldun", - deyirlər. Əslində isə, sünnet islam dini ilə bağlı adət olmamışdır. Yəhudilərdə də sünnet adəti vardı. Yəhudi rəvayətlərinə görə, sünnet adəti, guya İbrahim peyğəmbərin öz oğlu İshaqı sünnet etməsi ilə başlanmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, sünnet yalnız monoteist dinlərə sitayiş edən yəhudilər və müsəlmanlar arasında deyil, qədimdə ibtidai dinlərə sitayiş edən dünyanın başqa xalqları arasında da yayılaraq, dini xarakter daşımamışdır. Bir çox tayfalarda isə, gəncələrin hərbiçilər sosial təbəqəsinə qəbul edilməsilə bağlı mərasim olmuşdur. Yəhudilərin adətinə görə, körpə 7 günlüyündə sünnet edilirdi. Xəlifə Əli (ə) buyurmuşdu: "Öz övladlarını doğumunun yeddinci günü sünnet edin və isti-soyuqdan çəkinmeyin, bu canın paklığına səbəb olar". Lakin sonralar müsəlmanlarda oğlan uşağını 7 yaşında sünnet etmək bir qayda kimi qəbul olundu. Azərbaycanda, adətən, oğlan uşaqlarını 5-8 yaş arasında, bəzən daha tez

sünnet edirdilər. Keçmişdə oğlan uşağının sünnet edilməsi varlı ailələrdə toy şənliyinə çevrilirdi. Bu şənlik bəzi bölgələrdə "sünnet toyu", bəzilərdə isə "kiçik toy" adlanırdı.

Azərbaycanın Şəki, Şirvan, Qarabağ, Gəncə, Qazax və b. qərb bölgələrində sünnet adəti ilə əlaqədar "kırvalıq" institutu olmuşdu. Keçmişdə "kırvalıq" institutu Azərbaycanın Xəzərsahili şərq bölgələrində geniş yayılmamışdı. Cənubi Azərbaycanda isə, belə bir ailə ənənəsi olmamışdı. "Kırve" sünnet vaxtı oğlanı "tutan" adama deyilirdi. Kırve uşağı qucağında oturdub, tuturdu ki, sünnet zamanı uşaq əl-ayağını tərptəməsin. Dəllək bir anda uşağı sünnet edir, sonra isə qan axmasının qarşısını almaq üçün kəsilməmiş yerə ələnmiş kül səpirdi. Kırvenin seçilməsinə xüsusi fikir verilir. O, ailəyə münasib adamlardan - dostlardan seçilirdi. Sünnetdən bir neçə gün əvvəl uşağın ata-anası qiymətli hədiyyələrlə "kırvegördü"yə gedərdi. Sünnetdən sonra isə kırve xonça bəzəyib ailə üzvlərlə birlikdə "tutduğu" oğlanı görməyə gələrdi. Belə qarşılıqlı "kırvegördü" yoluxmaları iki ailə arasında sonralar da davam edərdi və çox vaxt ailə hüduqlarından kənara çıxardı. Yaxın qohumlar da "kırvegördü" qonaqlarında iştirak edirdilər. Nəticədə, iki ailə, iki nəsil arasında mehriban, qardaşlıq münasibətləri yaranardı. Kırvalıq iki nəslin bir növ yeni qohumluq forması olmuşdu. Kırvenin yaxın qohum sayılması ondan görünür ki, ənənəyə görə, kırvenin "tutduğu" oğlan üçün kırvenin qızı bacı hesab edilirdi və onunla evlənmək olmazdı. Kırveyə ata kimi hörmət edilirdi. Kırveyə müqəddəs münasibət Şirvan bölgəsində işlədilən belə bir zərb-məsələ öz əksini tapmışdır: "Allahdan dönmək olar, kırvedən yox".

Azərbaycan ailəsində övladlarını hərətərəfli inkişaf etmiş kamil şəxsiyyət kimi tərbiyə etmək hər bir valideynin arzusu olmuşdur. Bu məqsədlə əxlaq tərbiyəsinə xüsusi diqqət yetirilirdi. Əxlaq tərbiyəsinin ilkin mərhələsi ata-ana nümunəsi olmuşdu.

Ata və ananın qarşılıqlı hörmətə əsaslanan münasibətləri, səmimi, mehriban və qayğıkeş rəftarları ailədə sağlam mənəvi mühit yaradırdı. Bunun isə, bir tərəfdən, müsbət nümunə kimi uşaqların bir-birlərinə münasibətlərinin tənzim olunması, digər tərəfdən, uşaqlarda valideynlərinə hörmət hissi aşılanması üçün tərbiyəvi əhəmiyyəti vardı.

Q.Rəcəbli daha sonra yazır: "Azərbaycan ailəsində valideyn-övlad münasibətləri qarşılıqlı əsaslar üzərində qurulmuşdu. Valideynlər uşaqlarını ərşəyə çatdırmaq üçün bütün imkan və vasitələrdən istifadə edirdilər. Uşaqlarını ev-eşik sahibi etmək hər bir valideynin ən böyük arzusu idi. Valideynlər qız övladları üçün körpə çağlarından çehiz yığmağa başlayır, oğlan övladlarını evləndirmək üçün hər cür məhrumiyətlərə dözürdülər. Azərbaycan oğulları və qızları da ailədə həmişə elə davranmışlar ki, valideynlərinin heç biri onlardan inciməsin. Məhəmməd Peyğəmbər (s.) valideynlərə hörmət etməyə, övladları onlar

la kobud rəftardan çəkəndirməyə çağıraraq, demişdir ki, əgər behişt istəyirsinizsə, ata-anaya yaxşılıq eləyin, əgər cəhənnam odunu istəyirsinizsə, valideynlərinizə əziyyət verməkdən çəkinin.

Azərbaycan ailəsində ataya hörmət hissənin aşılınması uşaqların tərbiyəsində həmişə birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb etmiş və qədim zamanlardan əxlaq tərbiyəsinin vacib şərtlərindən biri olmuşdur. Bu barədə "Kitabi-Dədə Qorqud"da maraqlı bir epizod var. Tacirlər onları xilas edən igidin Baybura bəyin sağında oturduğunu görüb, yüyürərək, onun əlindən öpürlər. Ata dura-dura onun yanında oğlunun əlini öpmək Baybura bəyi qəzəbləndirir. Çünki tacirlərin hərəkəti atanın oğluna verdiyi tərbiyəyə zidd idi və cəmiyyət tərəfindən qəbul edilmiş əxlaq normalarını pozurdu.

Qədim və orta əsrlərin Oğuz ənənələrinə sadiq qalmış Azərbaycan ailəsində atanın nüfuzu onun xanımı tərəfindən göz bəbəyi kimi qorunurdu. Ana uşaqlarını atanın nüfuzu ilə tərbiyə edərək, onları öyrədirdi ki, Allahdan sonra yer üzündə onun üçün ən böyük varlıq atadır. Ana özü erinin hörmətini gözleməklə başqalarına nümunə olurdu. Ata otağa daxil olanda, ana uşaqları ilə bərabər ayağa durardı. Ata işdən, yaxud yoldan gəlibsə, arvadı və ya qızlardan biri aftafa-ləyən gətirib, onun ayaqlarını yuyardı. Yemək zamanı ata "bismillah" deyib süfrəyə əl uzatmayınca heç kəs süfrəyə əl uzatmazdı".

Ailədə anaya hörmət də uşaqların tərbiyəsində mühüm yer tuturdu. Ana evin xanımı sayılırdı. Ailə həyatına dair bütün məsələlərdə əri onunla məsləhətləşirdi. Ananın öz uşaqları üstündə çəkdiyi əziyyətlərinin, hamiləlik və doğum vaxtının məşəqqətlərinin əvəzini heç bir şeylə ödəmək mümkün deyildi. N.Tusi yazır ki, ana uşaqlarını yedizdirir, xeyirli şeyləri onlara çatdırır, zərərli işlərdən onları çəkindirir. Uzun müddətli şəfəqət və mehribanlıq nəticəsində ananın uşaqlarına məhəbbəti o qədər artır ki, onların həyatını öz həyatından üstün tutur. Ana haqqı "Tanrı haqqı" adlandırılır. Ananın haqqı Məhəmməd Peyğəmbərin (s.) kəlamında lakonik ifadə ilə belə qiymətləndirilmişdir: "Cənnət anaların ayaqlarının altındadır". Ata və ana hüquqları müqayisə edilsə, ata hüququ daha çox mənəvi, ana hüququ isə nisbətən cismanidir. Bu səbəbə görə də, uşaqlar ana qayğısını daha tez hiss edir və analarına daha çox meyil göstərilir.

Ailədə uşaqların tərbiyəsi onların bələnməsindən, əmizdirilməsindən, yedizdirilməsindən və onlarla oynamaqdan və söhbət etməkdən başlanırdı. N.Tusi yazır ki, "uşaq süddən ayrıldıqdan sonra, hələ əxlaq korlanmağa vaxt tapmamış onu tərbiyə etməyə, nizam-intizama öyrətməyə başlamaq lazımdır". Azərbaycan ailəsində uşaqlara kiçik yaşlarından öyrədirdilər ki, süfrə başında söhbət etmək olmaz, böyük danışanda, kiçik qulaq asmalıdı, özündən böyüklə, xüsusilə, ağsaqqalla söhbət edəndə, ucadan danışmaq, əlini cibinə salmaq, əl-qol hərəkəti

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına
Dövlət Dəstəyi Fondu

KİVDF

www.kivdf.gov.az

Bu yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "İnsan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsi, vətəndaşların hüquqi, siyasi mədəniyyət səviyyəsinin yüksəldilməsi, sosial və siyasi fəallığının artırılması" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb

etmək ədəbsizlikdir. Valideynlər uşaqlarına tələm edirdilər ki, yalnız halal şey yesinlər, qismətdən artığa göz dikməsinlər, insafılı olsunlar, ət-rafda kılara diqqətli olsunlar, onların qayğısına qalsınlar və ehtiyacı olanlara imkan dairəsində köməklik göstərsinlər. Ağsaqqala, qonşuya, qonağa və qadınlara hörmət hissələrinin aşılınması da uşaqların ailə tərbiyəsinin mühüm unsurları olmuşlar. Azərbaycan ailəsində uşaqlara kiçik yaşlarından emək verdişləri öyrədirdilər. Kənd yerlərində oğlanlar çöl işlərində atalarına kömək edər, kiçik yaşlarından anaları ilə birlikdə meşəyə gedər, odun gətirirdilər, qızlar isə ev işlərində analarına yaxından kömək edirdilər.

Uşaqların fiziki tərbiyəsində keçmişdə də uşaq oyunları, o cümlədən, uşaq idman oyunları əhəmiyyətli yer tuturdu. Azərbaycanın əsilzadə və dövlətli ailələrində uşaqların fiziki tərbiyəsinin qayğısına xüsusi qalırıldı. Xan və bəy uşaqlarına atıcılıq məharətini öyrədirdilər. Ataları onları özləri ilə birlikdə ova aparardı. Xalqın bütün sosial təbəqələrinin oğlan uşaqlarına kiçik yaşlarında at sürmək verdişləri öyrədilirdi. Keçmişdə xalqımızın tək oğlanları deyil, qızları da idmanla məşğul olmuşlar. Bu, onların fiziki kamilliyi, at çapmaq məharəti, ox atmaları, qılınc oynatmaları, qurşaq tutub güləşmələri haqqında "Dədə Qorqud", "Şah İsmayıl", "Məhəmməd və Güləndam" və s. dastanlarda verilən məlumatdan aydın olur.

Ailədə uşaqların əqli tərbiyəsinə də qayğı göstərilirdi. Dövlətli ailələrdə körpə vaxtı uşaqların tərbiyəsi

ilə dayələr məşğul olurdular. Uşaq 6-7 yaşına çatdıqda, onu oxumaq üçün mollaxanaya qoyardılar. İmkanlı ailələr isə uşaqlarını mədrəsə və dünyəvi məktəblərdə oxudur, təhsil və elm almaq üçün İstanbula, Qahirəyə, Nəcəfə, Qori Müəllimlər Seminariyasına, Peterburqa, Moskva, Qazana, Odessaya və Rusiyanın başqa şəhərlərinə, Almaniya və Fransa kimi Qərbi Avropa ölkələrinin şəhərlərinə göndərdilər.

Azərbaycanda keçmişdə uşaqların estetik tərbiyəsinə də fikir verilir. Zadəgan ailələrində və şəhərlərin varlı ailələrində musiqi təhsili vermək üçün xüsusi musiqi müəllimləri dəvət olunardı. Kənd yerlərində uşaq aşığı musiqisinə və xanəndələrin oxumasına böyük həvəs göstərirdilər. İstedadlı oğlan uşaqlarını ustad aşığıların, görkəmli xanəndələrin, simli, nəfəslə və zərb musiqi alətində çalan sənətcilərinin yanında şagird qoymaqla valideynləri onların estetik tərbiyəsinə qayğı göstərirdi və gələcəkdə məşhur el sənətcilərinin yetişməsinə təmin edirdilər. Uşaqların ailə tərbiyəsində ata və ana ilə yanaşı, kənd ağsaqqalları, şəhərlərdə isə məhəllə ağsaqqalları və bütün böyüklər fəal iştirak edirdilər.

Beləliklə, ailə tərbiyəsi nəticəsində uşaqlar milli adət-ənənələrini mənimsəməklə cəmiyyətin üzvü olmağı öyrənir, cəmiyyətin davranış qaydalarını, əxlaq normalarını və qanunlarını qəbul etməyə hazırlanırdılar.

Vahid ÖMƏROV,
fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru